

MILOVAN STANIĆ

(Omis, Croatia 1929 – Santa Barbara, California 1989)

Rane godine proveo je u rodnome Omišu. Obitelj se kasnije seli u Dubrovnik gdje Milovan 1950. završava srednju Pomorsko-tehničku školu. Potom upisuje Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu koju napušta nakon prve godine. Nakon putovanja po cijelome svijetu i vječne ljubavi prema Dubrovniku, umire u Santa Barbari u Kaliforniji, SAD, 1989. godine. Proživio je buran život kao umjetnik, slikar kakav se viđa na filmu. Uvijek okružen lijepim ženama, s čašicom pića u jednoj i cigaretom u drugoj ruci. Retrospektivnu izložbu u Umjetničkoj galeriji Dubrovnik priredila mu je mr. sc. Sanja Žaja Vrbica 1999. godine, a 2007. upriličena je izložba njegovih portreta pod nazivom "Portreti Igara". Autor je dr. sc. Tonko Maroević, a tematski je vezana za vrijeme trajanja Dubrovačkih ljetnih igara pa tako portreti najčešće pripadaju poznatim hrvatskim glumcima kao što su Pero Kvrgić, Milka Podrug-Kokotović i drugi. Godine 2007. je snimljen dokumentarni film u sklopu serijala "Dubrovački likovni umjetnici", autori su Marin Ivanović i Nikša Spremić.

.....

U plejadi dubrovačkog slikarskog kruga druge polovice dvadesetoga stoljeća Milovanu Staniću pripada posebno mjesto. Poput čitavog niza likovno talentiranih i motiviranih mladića iz Grada i on je, u prvim poratnim godinama, potekao iz ambijenta – da ne kažemo „kružoka“ – što se okupljao oko konzervatora i kritičara Kostrajnića. Ohrabrena mentorskim poticajima mjerodavnoga znalca, mladi je Stanić prihvatio slikarstvo kao svoju sudbinu, odlučio se na neizvjestan put, gotovo jednako pustolovan kao što bi bila priželjkivana karijera navigacije na preoceanskim brodovima. Njegova impulzivna narav spriječila ga je da završi zagrebačku Akademiju likovnih umjetnosti, na kojoj je bio prihvaćen i upisan ali ga nipošto nije omela u temperamentnoj realizaciji i relativno brzom i širokoj afirmaciji, što ga je pak sa svoje strane – dovela do interkontinentalnih putanja i američkih boravaka.

Za razliku od ostalih stvaralaca proizašlih, kažemo tako, iz Strajnićeve „kabanice“, pa i dominantnog usmjerenja slikarstva proteklog vijeka, Stanić nije bio znatnije obilježen ekspresivnom kolorističkom interpretacijom krajolika, a još manje određen lirskim,

intimističkim ili imaginativnim poniranjima u svjetlost ambijenta. Slikao je povremeno gradske vedute, tu i tamo bi se pozabavio i ponekim prizorom sa svojih učestalih putovanja, no glavnu dionicu njegova opusa predstavljaju portreti, jer je bio upravo opsjednut ljudskim licem i govorom različitih fizionomija, stanja, raspoloženja.

Milovan Stanić je eklatantno urbani umjetnik, čovjek koji svoje motive nalazi na ulici, na trgu, na agori, u živoj komunikaciji, u dinamičnim susretima mnoštva, u izvlačenju izdvojenih pojedinaca iz „usamljene gomile“ i u gonetanju posebnosti iza svakidašnje maske. On je svjedok intezivnog gradskog života, na svoj način registrator i tumač intezivnih turističkih i bogatih kreativnih, naročito, šezdesetih godina, kad su se u Dubrovnik slijevale rijeke poklonika njegove kozmopolitske aure i hodočasnika njegovoj vanvremenskoj ljepoti. On je postao povlaštenim pratiteljem slikovitih gradskih pojava i određene društvene elite, te prijateljskim suputnikom stvaralaštva u drugim medijima i disciplinama.

Dok su se, primjerice, Masle i Pulitika introvertno obraćali idiličnim prizorima djetinjstva i organskom doživljaju prirode, dok su Trostman i Guvo senzibilno ekstrahirali atmosferu ili duhovni etimon religije, dok su Škerlj i Peko imaginativno i sanjarski dograđivali svoja empirijska viđenja, Milovan Stanić je odlučno i ekstrovertno pristupao vrlo konkretnim i prepoznatljivim motivima, slikao gotovo isključivo po živom modelu i jasnoj urbanoj sceni. Pritom se također – osim u početcima – vrlo škrto služio izazovnim rasponima šireg kromatskog registra, još manje je sliku poantirao nekim jarkim, živim bojama. Uglavnom mu je dostajala škrta gama sivkastih i smeđkastih tonova, ako je volio delikatnu podlogu bjeline na kojoj je mogao ostaviti tragove tamnih i mračnih nanosa, a na kojima bi potom opet znala zasvjetlucati britkost bijelih poteza.

Iznimno nadaren za nimetičku prezentaciju i preciznu opservaciju objekta, Stanić se rado prepuštao zovu verističke i čak naturalističke obrade viđenoga, naglašavajući naročito stanovito bolne, tjeskobne ili morbidne aspekte prizora ili lika. U njegovim vedutama dominiraju zbijeni, stisnuti prostori i gusta mreža crtovlja koja kao da rešetkama zatvara kadar. U prikazima životinja isto tako osjećamo tjeskobnu ritmizaciju crnih mrlja i reskih ploština. Nema dvojbe da je u svoj doživljaj svijeta Stanić ugradio neka iskustva neorealizma i egzistencijalizma, da je svoj slike bez straha od literarnosti, ispunio znakovima koji naslikane objekte prebacuju na metafizičku razinu, odnosno svoje likove pretvorio u pobratimstvo oko „Stranca“ i „Mučnine“, shvati ih kao sudionike „Čekanja Godota“ ili „Svršetka igre“.

Ne iznenađuje s toga da je najveći dio opusa posvetio portretima, a puninu izraza na njima dosegnuo naročito u predstavljanju glumaca, redatelja, ljudi od teatra. I sam je uostalom

bio radno vezan za kazalište, izvodio je scenografije i kostimografije, surađivao na Ljetnim igrama i tome slično. Ali za njega je također sav svijet bio pozornica, bio je to Stradun i Gundulićeva poljana, a pogotovo je to bio, tržnici bliski, prostor njegova ateljea, u kojem je svaki posjetilac mogao postati modelom, ukoliko prepusti slikarevoj improviziranoj režiji i opusti prejakog grča i proze.

Milovan Stanić je doista motivirano i vješto gonetao fizionomijske i psihološke karakteristike likova koje je portretirao, na svoj način tumačio njihove „geste i grimase“ – da se poslužimo slavnom sintagmom Ranka Marinkovića, jednog od povlaštenih lica u slikarevu panoptikumu, uhvaćenoga s pogledom koji emanira duboku skepsu i jedva da će naći utjehu u ironiji. I sam meštar od mizarne scene, Milovan kao da je htio proniknuti u tajnu redateljskog zanata, u smisao strastvene vokacije da se od krhke ljudske građe sačini sklad vremena i prostora, u potragu da se neizbježna prolaznost uobliči u uzbudljivu, makar također izmisljivu i bjeuguću umjetninu scenskog zbivanja. S toga posebno znakovita dionica njegova portretiranja posvećena demijurzima pretakanja i preoblikovanja života u svečanost ili obred kazališnog čina: Marku Fotezu, Bošku Violiću, Georgiju Paru.

Glumstvenost je ipak još primarnija disciplina i još izrazitija egzistencijalna metafora (pa, po Camusu, i amblematičnom egzistencijalistička sudbina). Panorama glumačkih likova zaustavljenih na Stanićevim platnima i papirima svakako je najimpresivnija parcela njegova opusa, ono što nam omogućuje da vidimo trajno fiksirane fizionomije, mnogih što smo ih gledali u dinamično promjenjivim situacijama i ulogama. Mnogi od njih se već u vječnosti druže s autorom slika, a živi su u međuvremenu također znatno izmijenili svoj izgled, dodajući ne tek pokoju boru u dva – tri protekla desetljeća. Nećemo kazati da nas vodi tek znatiželja i potreba faktografske dokumentacije (jer bi za nju bile dovoljne i fotografske sprave), ali kad se memorijalnoj funkciji pridoda empatijski ulog i interpretaciji ljudskog lika, glumačke osobnosti, onda imamo razloga susretati se s umjetničkim svjedočenjem, promatrati s nostalgijom kako je umjetnik vidio i tumačio druge umjetnike.

Našeg slikara Luko Paljetak kongenijalno je nazvao „sviračem na crtama lica ljudskog“, usporedivši ga, ništa manje pertinent s harfistom, „koji iz žica svoga glazbala dodiruje samo one koji mu u tom trenutku ostvaruju sklad“. U slučaju glumaca, dodat ćemo kao da je broj žica na raspolaganju nešto veći, ali je stog i opasnost hvatanja krivih crta i izvlačenje krivih tonova, veća. Naime, glumčevo lice kao da trajno oscilira između svojstvenosti drugosti, između obraza i obrazine, između istine bića i himbe maske. Snalazeći se u tom gustom prpletu Stanić je umješno izvlačio dominantne na površini kože i subdominante potkožnih vibracija.

Uz virtuoznog Zlatka Kauzlarića Ataca novije hrvatsko glumište nije nimalno revnijeg i naravnijeg likovnog pratitelja, čovjeka koje je sa strašću i umijećem kaptirao glumačku ekspresiju, obogaćujući je ekspresivnošću vlastitog rukopisa. Čitava legija glumaca prodefilirala je Stančevićim ateljeom i ostavila traga na njegovim dramatičnim kadrovima. Tu su Fabijan Šovagović i Pero Kvirgić, Irena Kolesar i Zdenka Heršak, Damir Mejovšek i Zlatko Crnković, Fahro Konjhodžić i Vjenceslav Kapural, Krešimir Zidarić i Izet Hajdarhodžić, Ana Karić i Đuro Utješanović, koliko znademo prema raspoloživim podacima.

Možda zlorabimo kontekst ako ustvrdimo da je Stanić i u inim portretima nastojao oko određene glumstvenosti modela, odnosno apartne poze i distingvirana izraza. To se naročito odnosi na ženske portrete, koji višekratno nastoje na eleganciji i koketnosti. Dovoljno je, u tom smislu, pogledati „gospođu sa cvijetom“ ili „Živanu s (psom) Puškinom“, pa da osjetimo i njegovu sposobnost uljepšavanja, laskanja ili udvaranja modelu, što se dakako odnosi i na par aktova. U portretima supruge i sina bio je slikar nježan, brižan, melodičnim i stiliziranim obrisima naglašavao ljepotu i pozitivne emotivne reakcije, a u autoportretima je bio mnogo nesmiljeniji, određeniji, grublji.

U ranijoj fazi bio je puno vezaniji uz protagoniste dubrovačkog likovnog života, pa je reduktivnim i plošnim stilom, na rubu karikaturalnih deformacija, prikazao dopojasne figure Koste Strajnića i Tomislava Šuljka. Iz faze pedesetih godina je i vrlo sintezno slikano „Materinstvo“, relativno otvorenije game i afektivnih akcenata. Kao slikar gradskih prvaka, junaka ili čudaka također se višekratno iskazao. Njegovi prikazi meštra Mata (koloportera patuljka), pitura Frana ili Šime govore o uživljavanju u svijet svakodnevnice, a portret Olge Slovljene i Beba Burina pak o identifikaciji s likovima pomalo egzaltirane uzdignutosti nad običnošću. S obzirom da je dva zadnje navedena lika slikao i Ivo Dulčić, prilika je usporedbom zaključiti kako Stanić nije došao do slobodnije kromtske i gestualne interpretacije viđenoga (što je odlikovala drugog portretistu) nego se zadovoljio verističkim, a pomalo i naturalističkom percepcijom, začinjenom s malo jetkosti u odnosu na njihovo „fenganje“, „foiranje“ ili uskakanje na ulogu kreativne uzvišenosti nad efemernim.

Portretistika je nedvojbeno Stanićeva likovna glavica, njegova legitimacija i propusnica za budućnost. Zamijećeno je davno da svi njegovi modeli imaju ne samo ozbiljan izraz, nego i nešto tragičnoga. Zapisao je Danijel Dragojević (također jedan iz Stanićeve galerije spretno portretiranih) kako su svi porteti nastali u „sjeni neke elementarne sjete“, ali i

još preciznije, kako je u njima „sok svijeta zamijenjem sivoćom kamena“, odnosno kako je izvršena „supstitucija živog u neživo“. Da ne otvaramo zagradu o vedutama i krajolicima, samo ćemo napomenuti kako je kamen svojim tonalitetom zaista prožeo gotovo sve Stanićeve vizije, kako je poput bim rodnog Omiša i stečevinama življenja unutar dubrovačkih gradskih zidina obilno investirao u gamu i kromatski registar većine ostvarenja.

Kritika i povijest novije dubrovačke umjetnosti često je i s razlogom, bila sklonija imaginativnoj orijentaciji i snažnijem kolorističkom zanosu, nego li neorealističnim mimetičkim nastojanjima što ih egzemplarno zastupa Milovan Stanić. Nezavisno od usmjerenja, međutim, neosporno je da je i on bio punopravnim zastupnikom žive likovne scene druge polovine XX. stoljeća, a naročito turbulentnih pedesetih i šezdesetih godina. Katkad možda odveć maniriran i monden, katkad preblizu udovoljavanja zahtjevima publike, ipak je u brojnim svojim djelima pokazao pravu strast i snažnu motivaciju. U našim uvjetima Stanić predstavlja neku srednju poziciju poslijeratnih figurativnih traženja, ne toliko ugledanjem koliko afinitetima usporediv s poetikama raznih europskih fenomena kao što su Guttuso, Gruber ili Bernard Buffet – u svakom slučaju sa slikarskim opcijama koje su imale jaku društvenu rezonancu i poticale neravnodušne reakcije.

Priređujući njegovu memorijalnu izložbu 1999. godine kustosica Sanja Žaja Vrbica je zaključila da je Stanić bio „zaljubljenik u život grada“, da je „osjećao njegov duh bilježeći mu mijene kroz lica portretiranih, koja su se izmjenjivala u njegovom atelijeru“. Doista, Grad ima obavezu da mu se oduži povremenim prezentiranjem njegove uloge, a Dubrovačke ljetne igre sretno su preuzele zadatak da slikaru zahvale za bogat repertoar ostvarenih portretnih uloga obnavljajući sjećanje na značajnu kreativnu osobnost istodobno stupamo u dijalog s nekim slojevima prošlosti i nekim vrijednostima epohe u kojoj je i Milovan Stanić ostavio ozbiljan trag. Neka nam bude makar utjeha da je na njegovim slikama također zamjetan trag onih kojih djelatnost i ostvarenja ostaju inače jedino u našem pamćenju. Da i nije načinio drugo nego li dostojan hommage glumcima i kazalištu zasluživao bi odjek i odaziv.

Tonko Maroević